

БЕОГРАДСКА ОПСЕРВАТОРИЈА

И ЊЕН ИЗВЕШТАЈ

ЗА 1899.—1903. ГОД.

од

Ђ. М. Станојевића

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“
8. ЧИКА ЉУБИНА УЛИЦА, 8

1905

Крајем фебруара ове године дошао ми је до руку „*Извештај Опсерваторије Велике Школе и њених метеоролошких станица 1899—1903, од проф. Милана Недељковића директора Опсерваторије.*“ Београд. Штампано у државној штампарији Краљевине Србије 1904. Стр. XV и 223. — Као што се из наслова види, сваки би очекивао, да у књизи нађе изложен научни рад тога нашег, по називу научног завода, као и резултате таквим радом постигнуте. Међутим, главна садржина књиге је чисто полемичке природе, управљена највише на мене и основана на неистинама, на повртању званичних и научних података, и клеветању најгоре врсте. Ја још никако не могу себи да објасним, како је г. Недељковић могао писати о стварима, за које је сам уверен да не постоје и да су неистините, кад зна да ја на то морам одговорити и неистините исправити? Кад сам то питање поставио једном господину, који г. Нед. добро познаје рече ми: да је он ту књигу нарочито раздавао пред избор професора Универзитета, и да је њоме хтео себе да представи као мученика и да се препоручи, а да мене што више оцрни, знајући да до свршетка избора нема времена за одговарање. Резултат избора редов. проф. на Универзитету показао је да се Г. Недељковић у том рачуну преварио. Шта више изгледа као да се Универзитет стиди садашње Опсерваторије, јер решава да се она одвоји од њега као засебна уста-

нова и ако сваки Универзитет мора имати и има своју Опсерваторију као лабораторију за ђаке, који се на њему уче.

Ја сам се први пут јавно писањем о Опсерваторији и Г. Недељковићу, у моме одговору на један део чланка: „*Просвета у бивше неверне владавине*“,¹ који је чланак публикован у Дневном Листу 26. авг. 1900. год. и у коме сам ја био нападан. Тај мој одговор Г. Недељковић као „Јединствени Додатак“, прилаже своме званичном извештају, и ја сам му на томе веома благодаран. После извесног времена по публикацији мога одговора Г. Недељковић изјављује у „Дневном Листу“ од 1900. год., да ће у два три одговора одговорити на то моје писање, али све до публикације горњег званичног извештаја Опсерваторије он то није учинио. Требало је дакле да прође 4—5 година, да се смисли и измисли одговор и да се најзад тај одговор као „Извештај Опсерваторије“ штампа о државном трошку, из кредита Опсерваторије на научне публикације, с или без хонорара. Као што се види и виспрено и практично; једним ударцем две муве. Оно истина, Г. Недељковић лamentsира и жали се у том извештају свима и свакоме, како нема довољно средстава за научне публикације, па ипак их налази да публикује своје полемике, које приличе пре за свако друго место само не за „Извештај Опсерваторије“.

Као год што не вреди глумом шапутати ни слепом намигивати, тако је исто тешко водити озбиљну дискусију с човеком, који је уобразио да је велики, јер је замислио да по „великом плану“ и „великом публикацијом“ изведе метеоролошку слу-

¹ Под „неверном владавином“ разуме писац тога чланка владавину пре женидбе Краља Александра, јер владавља после женидбе пије више била „неверна“.

жбу у малој Србији, који на сваком кораку вели „ја и моја Опсерваторија“, „она је (Опсерваторија) у ствари онолико државна колико и моја“, „кад је мени било добро онда је њој добро“ и т. д. и т. д., а који је на другом месту опет уобразио да се цео свет околио „против Опсерваторије, т. ј. против њега“ и не да му да своје велико дело и велике публикације ни отпочне, а камо ли доврши. Факат је то, као што и Г. Недељковић у „Извештају“ тврди, како од почетка његова рада њега нико не разуме, њега нико не помаже; он се жали на све министре и на сва министарства; он се жали на философски факултет Велике Школе, жали се на професоре и директоре гимназија, па чак и на своје ђаке који га не помажу и неће да пођу његовим трагом. Кроз цео „Извештај“ провлачи се то лamentsирање и жапојка Г. Недељковићева на цео свет, тако да човеку препукне срце од жалости, кад види како у Србији нема никога, ко би могао разумети и схватити њега и његова велика дела, њега, који се „спремао и спремио за све астрономске радове као и за све метеоролошке радове“, који се „спремао и спремио нарочито за све радове, који су га чекали у отаџбини као оснивача и првог управника“. И та трогателна жалопојка кулминира у овом срцепарајућем акорду: „И мени је тешко, када ове стране историје Опсерваторије отварам, јер су оне не само у овој њевој историји ружне; већ су оне и сувише ружне и због оног великог нашег српског посла на науци и култури Србије и српског „пасмена“ (стр. VIII). И Г. Недељковић не жали се овако само нашим српским читаоцима; он сва „гоњења“, предузета против њега и његових великих планова, износи и пред директоре Опсерваторија и научних завода у иностранству, јер се то види из њихових писама упућених њему, у којима га теше и желе

му да код владе и меродавних кругови нађе не само моралне већ и материјалне потпоре.

Други, озбиљнији и трезвенији човек на месту Г. Недељковића овако би резонувао. Кад мене нико почев од министара па до ђака неће да разуме и да помогне, да ли сви они не налазе да ја нисам дорастао за посао? Да ли то непомагање и напуштање од свију не значи, да у моме послу има неозбиљности и шепртљанства? — Јер, право да говоримо, средњи годишњи буџет од 10000 дина. за наше прилике није мали, али сваки, ко се коле с радом Г. Недељковића упозна, види да од тог утрошеног новца нема оног стварног резултата, који би се могао њиме постићи и који би се с правом могао захтевати. Г. Недељковић, несрећан и без плана, почне пуно ствари од једанпут, па ни једну не изведе до краја. И онда није чудо што се таквог човека одричу сви и што га напуштају сви. Г. Недељковић не може рећи да је гоњен, он је само распуштен од свију. Он по себи није у стању да ма какав научни посао сâм почне и доврши. Он је на пр. у садашњој Опсерваторији од 1. маја 1891. све до данас с прекидом од једне године. Кад одузмемо још двогодишње боловање његово, онда је он на том месту скоро једанаест година и све до данас наша Опсерваторија нема својих координата ни основних констаната. У другом се свету не сме назвати један локал Опсерваторијом, док се његове координате не одреде. Ту бар нико није сметао Г. Недељковићу да тај посао међу првима сврши. Он у свом „Извештају“ (стр. 57) отворено признаје, да тај посао није могао предузети, јер му надлежни нису хтели дати „за астрономски посао бар једног стручног помоћника сталног“. Ту лежи чвор. Г. Недељковић признаје да сâм није у стању тај посао да сврши (и зато га до сада није ни свршио);

њему и за тај посао као и за све остале, као што ћемо доцније видети, треба „стручно“ лице, па ма се оно звало и „сталан помоћник“. Ја бих га само запитао: а што ће му тај „стручни“ помоћник, ако он зна како се тај посао врши? (Да сам остао само још једну годину у Опсерваторији, она би данас одавно имала своје координате, и без нарочитог „стручног“ помоћника, јер ми је тај посао скроз познат). И онда како изгледа оно тврђење Г. Недељковића, како се он „спремао и спремио за све астрономске послове“, кад није у стању и најосновнији посао једне Опсерваторије, сâм без „стручног помоћника“ да сврши? Г. Недељковић је овим сâм признао где су лежали до сада и где ће лежати и у будуће сви узроци његовим неуспесима. Да ли случајно нису ти разлози руководили и философ. факултет Универзитета, кад је решио да се Опсерваторија одвоји од Универзитета? То у осталом не би било ништа необично код нас. Не би то био први случај, да се због разних обзира не жртвује један неспреман човек, већ да се жртвује и напусти цела установа.

✱

После ових општих напомена да пређем на она места у Извештају, која се на мене лично односе. Пре свега Г. Недељковић на више места, било непосредно било посредно, тврди, да сам ја нарочито радио и утицао, да се он из Опсерваторије уклони, како бих ја дошао на његово место. То је најобичнија клевета, којом Г. Недељковић покушава да закљони своје грехе и неуспехе. Ко год познаје мој положај у друштву, нарочито од 1890. год, тај ће знати, да мени није било потребно да радим и да утичем већ само да зажелим његово место, па бих га још онда могао заузети да сам хтео. Још лакше ми је то било за време његова двогодишњег боловања (1892.—1894.), јер је познато да се

државни чиновник који болује дуже од године дана смењује, и ја не само да нисам радио да се његова места докопам (као што он тврди), већ сам шта више на надлежним местима радио, да се има обзира према његову стању и да се према њему закон у свој строгости не примењује. Да сам дакле желео да се Г. Недељковић уклони из Опсерваторије, ја бих то извршио одмах још у почетку, а не тек 1899. год., кад је он пензионисан из оних истих разлога који су га и вратили натраг одмах првих дана по женидби краља Александра, и које разлоге он нити хоће нити сме да каже.

Г. Недељковић у свом „Извештају“ тврди, да су ондашњи министар просвете, Управа Велике Школе, па и сам философски факултет неправилно радили, што су мене одредили да га у дужности заменим. Кад је год какво место било упражњено на Вел. Школи, одређиван је за заступника онај, који је по струци најближи, па је тако поступљено и у овом случају. У осталом, да је ма какве неправилности било у том послу, Г. Недељковић би по свом повратку, као *persona gratissima* „женидбеног стања“, учинио све, да се они који су неправилно радили најстроже казне. Он је чак то и покушавао, али није било никаква ослободилаца за такве мере, јер је цео рад око његова смењивања најстроже извршен по закону.

Са спенијалним задовољством констатује Г. Недељковић (стр. 16), да сам одмах (17 јула); чим сам одређен да вршим дужност директора Опсерваторије, писао свима руководиоцима станица и молио их „да и од сада врше метеоролошка посматрања по досадањем начину“. То значи да ја нисам ништа ново измислио и да сам и даље наставио његов систем рада. И Г. Недељковић у својој мегаломанији држи, да је он измислио начин посматрања

метеоролошких појава, па сам ја то акцептирао! Он то на неколико места истиче у свом „Извештају“, позивајући се на *своја упутства* дата посматрачима. На стр. 8 и 9 наводи 30 разних упутстава и дела за која вели: „моја израђена дела“, која су у ствари упутства како се посматра снег, облаци, киша, град и т. д. и т. д. Од тих 30 „дела“ Г. Недељковић штампао је свега шест, јер га нису хтели разумети ни министар просвете ни министар војни, да сва та дела штампа. Међутим, ко те ствари зна, њему је познато, да су упутства за посматрање свију метеоролошких појава утврђена међународним споразумом и да она вреде за све земље где се правилно ради. Према томе *његова* упутства су само прилично лош превод (за добар хонорар) тих општих упутстава, и ја сам их морао иривремено примити, док не стигнем да их боље и јасније прерадим и објасним.

Г. Недељковић се жали у „Извештају“, како сам га клеветао подмећући му да је хтео из парка Опсерваторије да односи шибље и руже, па вели да то није истина, јер „*ни шибљике нисам био однео*“ већ сам повадно нешто ружа и малина па сложио у трап да по том у своју малу баштицу у Абациској улици пренесем!“ (стр. 17 „Извештаја“). — После оваког признања самог Г. Недељковића треба ли ма шта више објашњавати?

•

Говорећи о предаји инструмената и радионице Опсерваторије Г. Недељковић вели: „Ја предајем: а) *Једну потпуно исправну Метеоролошку Опсерваторију*.... *Од употребљених инструмената у овом раду само нормални Wild-Fuess-ов барометар има ману да му је доња цев поцрнела али не на месту посматрања а актинограф не функционише исправно*....“ Ја предајем: б) *Малу Опсерваторију за прецизну Астрономију* — само *практичну*. У

тој Опсерваторији функционишу мали меридијански дурбин у засебном павиљону, велики опсерваторијски алтазимут у његовом павиљону и пандила средњег времена — који су инсталирани тако, да задовољавају строго све услове (потребне и довољне) за прецизне радове одредбе часа, латитуде и лонгитуде...“ (стр. 17 „Изв.“)

Познато је свакоме, да основицу за сва барометарска посматрања једне Метеоролошке Опсерваторије и њених станица чини „нормални барометар“, који на првом месту и непрекидно мора бити најстроже у исправном стању. Стога је приликом пријама инструмената од стране комисије учињено питање Г. Недељковићу, да ли је та основна справа ма када и где оверена, и он је на то одговорио да *није*, што је и у протоколу пријема заведено. Сем тога тај нормални барометар Опсерваторије био је у јадном стању; сав онај део цеви на коме се посматрања врше био је поцрнео и читање на њему било је врло тешко, поред тога што се на тако нечистој цеви менискус никад правилно не образује и услед лепљивости између живе и нечистог дувара цеви никад се право барометарско стање и не може добити. И такав је „нормални барометар“ био основна справа кроз читав низ година београдске и „велике“ и „централне“ Опсерваторије! По себи се разуме да су *сва посматрања, изведена на таквом до крајности неисправном инструменту, илузорна и за научне потребе савршено неупотребљива*. И кад је Г. Недељковић неисправно одржавао основне и нормалне инструменте, шта се може рећи о другима мање важним справама, које сам при пажљивијем прегледу нашао више или мање запуштене.

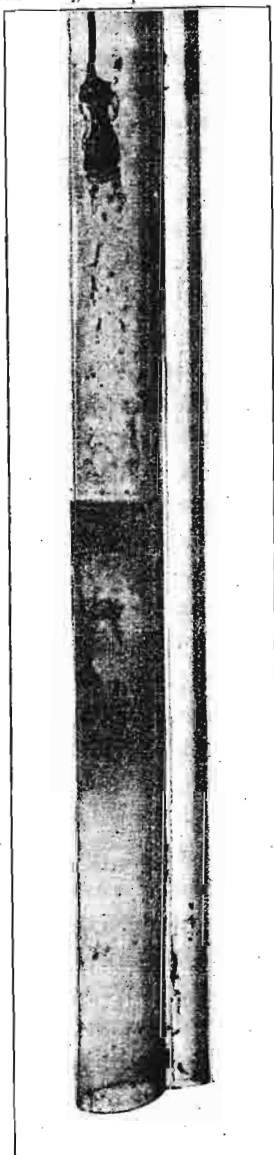
Г. Недељковић тврди у „Извештају“, да је цев поцрнела, али „не на месту посматрања“. Ја верујем

да му није било лако признати у опште да барометар *„има ману да му је доња цев поцрнела“* и да би такав недопуштени недостатак једног нормалног барометра ублажио, он вели: али *„не на месту посматрања“*. Па кад то поцрнело место није на месту посматрања, онда зашто га г. Недељковић назива „маном“? Напротив реч „мана“, коју је Г. Недељковић сам употребио, показује да инструмент није исправан и ја додајем да је баш на месту посматрања, и то у целој дужини на којој се врше промене барометарског стања, цев била црна. Знао сам ја да ће кад тад доћи време да се о том барометру поведе реч и да се оцени *важност свију посматрања чињених на њему*, па сам зато фотографисао тај његов део који *„има ману да му је доња цев поцрнела“* и веран отисак те фотографије прилажем, да се читаоци сами увере колико је истинито тврђење Г. Недељковића.

Кад Г. Недељковић признаје, да је његов нормални барометар имао „ману“ да му је доња цев поцрнела, могли би смо га запитати, да ли му нису какви пакосници сметали да такав, неупотребљиви барометар замени другим исправним или да га доведе у исправно стање, кад се зна да инструменти који имају мане, нису за научне употребе, и кад Г. Недељковић на сваком кораку тврди како му све неко смета да своје научне послове изводи.

Г. Недељковић је изнео у свом званичном „Извештају“ још једну званичну и научну неистину односно тога барометра. На истој страни у примедби вели: „Овај нормални барометар № 309 био је испитиван у Метеоролошком Институту Берлинском и добио сертификат о томе (16. нов. 1901. год. № 743 истог Института) под потписом директора његовог prof. Bezold-a“.

Није истина да је тај барометар № 309 испитиван у берлинском институту из тог простог раз-

Стање цеви нормалног Барометра Београдске Опсерваторије до краја 1899. год.

лога, што није ни могао бити испитиван. Кад сам год. 1900. предавао дужност, Г. Недељковић је примио од барометра № 309 само спољашњи метални омотач, али без барометарске стаклене цеви, дакле без барометра, који је „имао ману да поцрни“, јер је тај барометар као неупотребљив извађен из омотача да се сачува, злу не требало. Међутим Г. Недељковић, знајући да је све то тако, а држећи да ћу ја и преко ове као и преко свију других неистина прећи и не одговорити му ништа, хоће да обмане читаоце, како је тај барометар био исправан, јер је прегледан у берлинском Институту. Јасно се сад види да берлински Институт није никако могао прегледати барометар № 309, јер се он онако поцрнео и данас чува као *corpus delicti* да реши колика је научна вредност барометарских посматрања београдске Опсервато-

рије, и сваки ко жели, може га видети; тај је ин-

ститут могао прегледати само други какав барометар, можда затворен у омотач барометра № 309. Али се јасно види и то, колико вере треба поклонити исказима и тврђењима Г. Недељковима, били они научни, званични или приватни. Нека читаоци сами оцене, шта заслужује човек, који научне и званичне податке фалсификује, да тиме своју неуредност и научну неисправност сакрије.

Ја бих се могао прилично задржати и на другим инструментима наше Опсерваторије из ранијих времена и њиховим подацима, али се за сад ограничавам само на оно што је Г. Недељковић сам изнео у свом „Извештају“. О научној вредности и поузданости посматраних метеоролошких података наше Опсерваторије биће говора другом приликом.

Још једна званична неистина у званичном „Извештају“ Г. Недељковића. У напред наведеном цитату предајног акта стоји под *v*: да у Опсерваторији „функционише мали меридијански дурбин у засебном павиљону“. Кад је комисија примала Опсерваторију, она је тај дурбин *нашла на патосу*, дакле не у стању да *функционише*, као што се у предајном акту наводи, и то је у примедби забележила. Г. Недељковић у „Извештају“ тврди да је дурбин био „исправан“; али нико није његову исправност ни спорио; комисија је само констатовала да тај дурбин није био на своме стубу, већ на патосу, па немајући у својој средини „стручњаке“ мислила је да меридијански дурбин кад је на патосу не може функционисати. Кад Г. Недељковић налази да меридијански дурбини могу функционисати и кад су на патосу, онда нека напише расправу „О функционисању меридијанских дурбина кад су на патосу“, па да му цео свет буде благодаран.

Као што се види, Г. Недељковић цитира из свог предајног акта две три тачке које су му нај-

јаче, а које су у ствари неистините. У допуњу тога предајног акта ја ћу да изнесем и другу његову садржину, коју Г. Недељковић сигурно из скромности није изнео и из које се види, с каквом је прецизношћу Г. Недељковић водио рачуна о ономе што не спада у прецизну Астрономију. У свом предајном акту од 14. октобра 1899. год. Опсерваторија Вел. Школе № 2556. Г. Недељковић предаје:

- „1. У појасу око плаца (гледичија, багремова и т. д.) имаде гледичије ситне и крупне 990 ком., багремова 238 ком., разног дрвећа 138 ком., тује 5 ком., шибља разног 41 ком., лоза 12 ком., јагода 150 кв. мет.
- „2. У четири велике парцеле има шибља разног на простору од око 420 кв. мет., шумског дрвећа и шибља у шуми III парцеле око 100 ком., разног дрвећа (воће, липе, ораја и т. д.), 410 ком., багремова 20, лоза обичних 820 ком. корена шпаргле у 4 шпаргалишта, 120 ком. јагода 48 кв. мет. (Воће сам сâм окалемио).
- „3. У паралелограмским парцелама има: лозе шпалирске (са шпалиром од стубова јасенових и жице) 500 ком., обичне, 76 ком. воћа (бресака и т. д.), 56 ком. и тује 4 ком.
- „4. У парцели јагоде и малине има: јагода 128 кв. мет., малина 30 кв. мет., рибизле и огроза 28 цбунова, смокве 3 ком., јоргована 54 кв. мет., мајских ружа 30 кв. мет., воћака 26 ком., врбе миришљаве 3 ком. и трске око бунара и лоза 60 ком.
- „5. У свима другим деловима парка има: разног дрвећа (липа и т. д.) 19 ком., воћака 24 ком., борова 5 ком., јагода 30 кв. мет., американке лозе 25 ком.

- „6. Калемљених ружа има 430 ком., некалемљених штапова и цбунова дивљих ружа има 190 ком., бокора мајских ружа и ђул-ружа има 20 ком.

- „11. Две рупе са око сто кола коњског и говеђег ђубрета. . . .“

Као што читаоци виде, Г. Недељковић врло прецизно описује, да су шпалирски стубови били јасенови, а не на пр. врбови, јер је то врло важно за једну Опсерваторију, да је трске и лозе око бунара било тачно 60 ком., а не 58, рибизле и огроза тачно 28 цбунова, смокве само 3 ком. и т. д. А кад је комисија ушла у библиотеку, затекла је хаос, затекла ју је у таквом нeredу, да је сама комисија морала радити двадесет дана и пре и после подне, да је доведе у ред и спреми за предају. Кад је требало предавати дневнике станица, они су савршено несређени налажени испод канабета и по ћошковицама, где им се нико није надао, те су како су кад нађени увођени у списак; кад је требало показати реверсе о издатим метеоролошким справама, њих није свуда било и комисија је морала телеграфски тражити од појединих руковалаца реверсе, да би само Г. Недељковића ослободила материјалне одговорности према држави и т. д. и т. д. Једном речи док у парку Г. Недељковић даје рачуна о сваком квадратном метру, и свакој биљци, дотле у Опсерваторији влада хаос и комисији треба месец дана да ради пре и после подне, да би могла примити ту установу. Кад сам ја предавао дужност Г. Недељковићу, цела је предаја извршена само за три дана, радећи само пре подне. —

*

Као што сâм Г. Недељковић каже, Опсерваторија је основана најпре као провизорна 1887., а

за тим као стална 1891. год., и од тог доба па све до мог доласка у њу нико сем државног буџета није у научном свету знао да у Србији постоји Опсерваторија. У њој се за то време посматрало на нормалном барометру који „има ману да му је доња цев поцрнила“ и на меридијанском дурбину који „функционише на патосу“. Управа Опсерваторије, знајући и сама да се с таквим „научним“ подацима не сме изаћи на јавност, ограничила се да троши 10.000 до 12.000 дин. годишњег буџета и да својеручно калемџи воће и руже, и да би сакрила траг свога нерада да свуда и свакоме и писмено и усмено проповеда, како јој завидљивци сметају у научном раду. Интересно је истаћи, како су ти завидљивци сметали Г. Недељковићу само у научним његовим радовима: они су му сметали да своја посматрања публикује, да координате своје Опсерваторије одређује, а нису му сметали да онолики број воћа и ружа „сам калемџи“ и башту засади јагодама, шнарглама, огроздом и т. д. и да у Опсерваторији нагомља сто кола коњског, говеђег па и научног ђубрета. Од 1891. (да не говоримо о провизорној Опсерваторији), па до 1899. нико Г. Недељковића дирнуо није, па ипак никаква резултата није било. Стога, кад сам примио Управу Опсерваторије, раскрестио сам с доташњим радом у њој; место да калемџи воће и руже, хтео сам да Опсерваторији дам тип научног завода, који она дотле није имала, да не буде „велика централна“ Опсерваторија с баштованском осномом већ скромна научна радионица с позитивним научним подацима, и то таквим који ће бити примљени и у страном научном свету. Стога, сам употребивши последња два месеца 1899. год. на рационалнији распоред рада у Опсерваторији, предузео мере, да њене податке публикујем већ од почетка 1900. год. и она се од тог времена

појавила својим месечним извештајем на српском и француском језику, који се Г. Недељковићу никако не допада и који он у свом званичном „Извештају“ хоће на разне начине — и то без успеха — да омаловажи. Г. Недељковићу је криво, што сам у предговору извештаја казао: „Све до сада, Србија је у погледу метеоролошком постојала сама за се, изолована и без веза са заводима те врсте у иностранству. Међутим позната је ствар да посматрени метеоролошки подаци постижу праву своју практичну вредност (и за оно место у коме се врше) тек онда кад се доведу у везу с једновременим посматрањима учињеним на далеко ван граница самога места посматрања. Ово се доказује тим фактом, што су све метеоролошке станице вишега реда у Јевропи повезане међу собом узајамним свакодневним телеграфским саопштавањима посматрених података. Са тих је разлога потписани, примивши Управу Опсерваторије, сматрао за своју прву дужност да изврши оно, што до сад није могло бити извршено: да српску метеоролошку мрежу доведе у везу с међународном мрежом...“ Али ја сам сматрао да и у том послу изнесем истину и нико, па ни сам Г. Недељковић није у стању да докаже, да све оно, што сам горе казао, није истина. Као онда, тако и данас тврдим, да је београдска Опсерваторија све до 1900. год. била непозната у научним публикацијама, док је ја нисам првим њеним радовима представио. Г. Недељковић у свом „Извештају“ износи извесан број писама о његову извештају, али сва та писма су од *после 1900. год.*, кад је, угледавши се на мене, морао поћи мојим трагом, да публикује посматрене податке. Све везе којима Г. Недељковић парадире у свом „Извештају“ носе датуме од *после 1900. год. и последица су*

оних веза, којима сам ја нашу Опсерваторију спојио са осталима.

Из званичних акта нашег министарства спољних послова може се видети, које су се опсерваторије одазвале нашој молби за време мога руковања Опсерваторијом. Г. Недељковић пребацује ми, како међу одзивима нема пештанске и бечке опсерваторије које су нам „прве комшије“. Међутим, пре него што сам предузео кораке за те везе, најпре сам се лично обратио пештанској опсерваторији, па онда, по њену савету, бечкој и њихови љубазни директори су ми и означили пут којим треба поћи, да се до веза дође. Ја сам се у том целом послу управљао по њиховим саветима, и дошао сам до најповољнијих резултата. А ја држим, да кад ме неко учи како треба од другог задобити пристанак, да је тај неко тим самим свој пристанак дао. Међутим, нашто те ситнице? Главна је ствар да београдска Опсерваторија, до мога доласка у њу, није била у вези ни с ким, а после мога одласка из ње за њу се знало у целој Јевропи.

Да би својим неистинама, које сам горе констатовао и које ћу и даље износити, дао неки званични облик, Г. Недељковић се позива на свог асистента као на сведока. И ако бих и о томе могао рећи коју реч, ја преко тога извештаја прелазим, јер се бар у Србији зна, какве извештаје подносе млађи својим старијима; то чиним у толико пре, што сам и ја слушао врло лепе извештаје тог истог асистента о Г. Недељковићу, кад њега није било више у Опсерваторији.

*

Г. Недељковић се веома много љути на мене, што сам, одговарајући на његов напад у Дн. Листу (од 11. септембра 1900. год.) „истог дана кад сам ја, (вели Г. Недељковић) на предлог Министра Про-

свете Г. Павла Маринковића, краљевим Указом враћен на своју дужност у Велику Школу“, што сам велим, одговорио: „да је изасланик босанско-херцеговачке владе на париском метеоролошком конгресу, Г. Балиф, казао, како је Босна и Херцеговина прва и јединица на Балканском Полуострву организовала метеоролошку службу по међународним прописима“. И Г. Недељковић вели: „прво и прво Г. Ballif — који као што се види из писма његовог мени сам лично признаје, да смо отишли испред њих, — то није могао ни смео рећи“. (стр. 30 Изв.) — Ја сам мислио да овде наведем речи Г. Балифа из предавања које је штампано на немачком и француском језику. Али би Г. Недељковић рекао да ни те речи нису истините. Боље ће бити да у потврду онога што сам рекао наведем оно исто, што Г. Недељковић цитира из званичног протокола седница конгресних стр. (34—35). Г. Недељковић тврди да се у протоколу „дословно каже: у мрежи станица метеоролошких посматрања, Балканско Полуострво репрезентирано је само за врло мали део. Једино Румунија има мрежу станица добро организовану. Од окупације Босна и Херцеговина ушле су у област научних истраживања...“ Па молим лепо, је ли Србија на Балканском Полуострву? Је ли Србија, по Г. Недељковићу имала 1899. год. велику централну Опсерваторију и велику мрежу, за коју сам ја тврдио да у научном свету не постоји, па где је она? Зашто Г. Балиф цитира Румунију, па за њом Босну и Херцеговину, а не Србију? Зашто није рекао: „Само Србија има добро организовану мрежу на Балкану“ или бар „само Румунија и Србија“, ако би на то пристао Г. Недељковић, и ако би пристали да је Румунија исто толико балканска држава колико и Србија, већ се о Србији и њеној великој централној Опсерваторији ништа не говори?!

Треба ли Г. Недељковићу још каквих доказа, да сам истинито навео речи Г. Балифа како Босну и Херцеговину у научном метеоролошком значају истиче не само пре Србије већ о српској опсерваторији ни речи, и ако она по мом мишљењу само материјално, а по Г. Недељковићу и научно постоји већ више година? У осталом, о тој горкој истини, коју Г. Недељковић неће никако да призна, наћи ћемо доказа баш у оним писмима, које Г. Недељковић сам на своју штету цитира и штампа у свом званичном „Извештају“.

Врхунац безочности, неистинитости и извртања званичних података постигао је Г. Недељковић говорећи о буџетским приликама од 1. новембра 1899. до 1. новембра 1900. год., дакле за време мога руковања Опсерваторијом. Г. Недељковић наводи: „Буџетске прилике Опсерваторије за време овог ружног периода биле су много повољније него ли за све време пређашње. Тако Министар Просвете одобрио је одмах вероватно без поговора, 4800 динара накнадног кредита г. Ђ. М. Станојевићу и он је имао на расположењу од 1 новембра 1899 до 1 новембра 1900 *скоро 30.000 динара, а то је равно једна трећина оне суме коју сам ја за петнаест година (од 1887 до краја октобра 1899) имао на расположењу за Опсерваторију и њене станице*“ — (стр. 31 „Извештаја“)

Кад сам рачунски део Опсерваторије примио од Вел. Школе, констатовано је да се од више ранијих година повлачи један дуг Опсерваторије од 4800 динара, који ја нисам смео ни хтео примити да се исплати из буџета за 1899. год. Поводом тога известно сам г. министра просвете нарочитим актом (који је без сумње и данас у архиви министарства) о том дуговању Опсерваторије, рекавши између

осталога, да за време мога управљања Опсерваторијом нећу допустити никакво прекорачење буџета, али зато не могу одобрити ни да ми раније учињени дугови мога претходника сметају у раду, па с тога молим г. министра, да нарочитим кредитом исплати дугове опсерваторијске учињене пре мене. Рачунски људи знају, да сам ја у тој прилици могао поступити и другојаче: да све рачуне учињене пре 1899. год. упутим Г. Недељковићу на исплату и да се о њима и не бринем. Место тога чиним кораке дакле само у интересу Г. Недељковића, да се ти рачуни исплате нарочитим кредитом и Г. Недељковић каже како ми је г. министар одобрио одмах, вероватно без поговора“, 4800 дин. накнадног кредита. Зар то није безочност и неваљалство?

Даље Г. Недељковић тврди да сам од 1. новембра 1899. до 1. новембра 1900. год. имао буџет од 30.000 дин. Ни то није истина. Кад је Г. Недељковић хтео такву неистину у званичној дужности да изнесе и натовари је на моја леђа, онда није требало у своме прилогу IX на стр. 205 свога „Извештаја“ да износи на јавност примања и издавања Опсерваторије. У том прегледу стоји овако записано: Године 1899. буџет Опсерваторије 10000 дин., ванредни кредит 4800 дин., свега 14800 дин. Кад се изузме кредит од 4800 дин. за који смо видели да је употребљен за исплату рачуна Г. Недељковића из ранијих година, онда је буџет Опсерваторије остао 10000 дин. Од тога је буџета Г. Недељковић примис и утрошио 5568·00 дин. Ја сам дакле могао примити по буџету 10000—5568·00=4432 дин. На страни 206 стоји да сам примио 9231·95, од чега кад се одбију оних 4800 које ја за своје рачуне нисам ни примио, онда сам Г. Недељковић потврђује да сам за 1899 год. примио свега 4432·00 дин. као што и јесте.

На стр. 207 „Изв.“ тврди Г. Недељковић, да сам по буџету за 1900. год. примио 6942·70 дин., а од уступљених справа Санитету 1899. г. (736·25 д.). Министарству Нар. Привреде (787·00) и од других ванредних прихода (138·00) свега 1661·25 д. Ови се други приходи не могу сматрати као новац којим Опсерваторија располаже (сем оних 138·00 дин.), јер су за тај новац набављене справе Санитету и Министарству Нар. Привреде, те према томе *ја сам за Опсерваторију примио у 1900. год. свега 6942·70 и 138·00 = 7080·70*

Према томе, по самом исказу Г. Недељковића, ја сам по буџету (поред оних 138·00 дин. ванред. прихода) примио и утрошио свега:

$$4432·00 + 7080·70 = 11.512·70$$

Даље по самом признању Г. Недељковића на стр. 212 „Извештаја“, примио сам од окружних и средских помоћи по детаљно изложеном рачуну 4572·18, а од тога утрошио, 3689·80, а 782·38 примио је Г. Недељковић при предаји моје дужности. И ако сам знатан део ових окружних и средских помоћи *употребио на исплату рачуна Г. Недељковића од пре 1. новембра 1899. год. као и на исплату дугованих хонорара посматрачима, такође пре мене* ипак узмам као да сам том сумом располагао по свом нахођењу, па ипак целокупно моје примање и издавање износи свега:

$$11512·70 + 3689·80 = 15.202·50$$

а никако 30000 дин., као што Г. Недељковић неистинито тврди. Чак да узмемо у рачун суме којима је Опсерваторија располагала од 1. новембра 1899. до 1. новембра 1900. год., и ако нису потрошене онда излази: остатак из 1899. год. *4432·00 дин.*, буџет од 1900. год. *10000·00 дин.*, и окружне и средске помоћи *4572·18* год. што свега чини *19000·00 динара*, а не 30000 како Г. Недељковић неистинито тврди. Па и

та сума од 19.000 дин. била је на расположењу само номинално, јер се знатан њеп део имао употребити на исплату рачуна Г. Недељковића из год. 1899., као што су из окружних и средских помоћи исплаћени његови рачуни из те исте и ранијих година, који рачуни нису долазили на буџет Опсерваторије. —

Сваки човек, који се бави науком и ради на науци, мора имати једну важну особину: да у свима својим радовима говори и пише само истину, како би сваки његовој речи и његову писању безусловно веровао. Шта се може рећи о Г. Недељковићу, који у званичном извештају свом не само неверно представља ствари о којима постоје званична документа, већ хоће и научне податке да фалсификује, да на рђавим инструментима прочитане вредности прогласи као исправне, па чак и бројне буџетске вредности, које су ван дискусије и које се у свако доба и од свакога могу проверити, да извитопери и да неистинито представи?! —

Таментације Г. Недељковића завршују се жалбом, како му нисам хтео предати одмах дужност, а међутим сам наводи акта која доказују противно. Он сам тврди (стр. 34 „Извештај“) да је враћен на Вел. Школу указом од 11. септ., да се у Београд вратио 5. октобра и да ми је акт о моме разрешењу саопштен 23. октобра. Цело моје одуговлачење, по коме сам како вели Г. Недељковић „предао дужност кад сам хтео“, износи, од 24. октобра до краја дакле у најгорем случају седам дана. А шта би се могло рећи о одуговлачењу његове предаје дужности, кад се узме на ум да је Г. Недељковић пензионисан 5. јула с наредбом да се одмах разреши од дужности, а он је од те дужности разрешен тек крајем октобра, дакле после скоро четири месеца? Ја сам уверен да ће Г. Недељковић пронаћи астро-

номску формулу, којом се може доказати да су по кој пут седам дана дужи од четирн месеца.

Ја се не могу задржавати код свију оваквих и сличних жалопојака и бесмислица, којима је испуњен званични „Извештај“ Г. Недељковића, јер ово неколико важнијих, горе наведених довољно показују начин и тон писања Г. Недељковића. С друге стране, штампање овог мог одговора не пада на терет државног буџета као штампање „Извештаја“, па стога морам у неколико и о томе водити рачуна. У кратко ћу се само задржати још на неким важнијим тачкама, не придржавајући се, као до сад, онога реда којим је то све у Извештају изнесено.

Хоћу најпре да се задржим с неколико речи на „Одзивима“ на које су наишле публикације Bulletin-a Mensuel-a Г. Недељковића којима је он нарочито покушао себе да рекламира. Све до 1900 год. научни свет није знао да у Србији постоји ма каква Опсерваторија. Те године почео сам ја први пут да публикујем: „Bulletin Météorologique de l'Observatoire astronomique et météorologique de Belgrade. Већ прве свеске ове публикације привукле су на се пажњу страног научног света, који је очекивао бар да се заврши једна цела година, да се донесе правилан суд. Због мога смењивања, ова је публикација прекинута већ у августу те године те се има сматрати само као један неуспели покушај. Београдска је Опсерваторија и даље остала непозната страном научном свету.

Принуђен овим мојим покушајем Г. Недељковић није могао натраг. Да би се изгубио траг моје публикације, пустио је да прође скоро две године, и у мају 1902. почне публиковати свој „Bulletin Mensuel“. Да би што боље рекламирао тај свој подвиг, Г. Недељковић извуди од појединих про-

фесора и директора писма, која публикује најпре преко дневних листова, а после и у свом званичном „Извештају“. У науци је позната ствар, да се писмима, која увек имају приватан карактер, не оцењују научни радови, нити с њихова садржина у том циљу публикује. Тим самим што су писма упућена непосредно заинтересованој личности увек су више или мање ласкаве садржине. Али то је Г. Недељковићу и требало. Он је тако вешт да манипулише писмима; та он је и на Велику Школу дошао само помоћу таквог једног писма. За улазак на Универзитет изнео је у свом „Извештају“ читав низ таквих писама, која му случајно нису помогла. Па да видимо шта има у тим писмима на која Г. Недељковић толико много полаже?

Г. Недељковић ми никако не може опростити што сам раније казао, као што и сад кажем, да је једна Опсерваторија мртво слово на хартији без веза са осталима и без својих публикација. Он, на против, мисли, кад његова Опсерваторија постоји 10—15 год. на државном буџету, да она постоји и за научни свет. Ето тако се на једанпут појавило дијаметрално гледиште између њега и мене у погледу наше Опсерваторије и њенога задатка. Ко од нас двојице има право, решиће „Одзиви“, како он сâм каже, најпозванијих људи у научном свету. На прво је место (прилог VI стр. 129 „Извештаја“) метнуо Г. Недељковић одзив Г. Хана, проф. бечког Универзитета, за кога Г. Недељковић каже да је „први климатолог у целом свету“. Г. Хан каже по преводу Г. Недељковића: „Веома је радосна појава видети, а за науку је од великог значаја, што је најзад допуњена празнина, коју је до сад чинила Србија у европској мрежи посматрања.... У другом издању моје климатологије (Haudbuch d. Klimatologie — 1897), ја нисам могао да наведем никаквих клима-

толошких података за Србију....“ Г. Недељковић има реч да каже да ли је до 1897. год. било какве Опсерваторије и метеоролошке мреже у Србији, и зашто му пише такво писмо Г. Хан 1902. год., у коме каже да је Србија тек те године попунила некакву празнину? Нека каже и каква је то празнина?

Други одзив после овога долази од Г. Пернтера, директора бечког Метеоролошког Института, он вели: „Ваш. Bull. Mens. јесте врло драгоцен прилог климатологији; он нам даје тачне климатолошке вредности Србије, толико очекиване“. — И Г. Пернтер констатује, да „толико очекује“ климатолошке вредности Србије, а оне међутим по Г. Недељковићу постоје још од 1887. год.

Трећи је Одзив од Г. Конколи-а, директора Метеор. Инст. у Будиму. Он каже: „Овом публикацијом ви првим кораком стајете у ред европских института....“ — Зашто „први корак“ тек сад 1902. кад је Г. Недељковић првим кораком стао у провизорну Опсерваторију 1887., а у сталну 1891.?

И т. д. и т. д.

Има још лепших ствари у тим „Одзивима“. Тако на пр. Рикачев, директор Метеор. Инст. у Петрограду, протестује: „Ви сте у вашем уводу говорили о посматрањима температуре површине земље до 24 метра дубине. Међутим ја, те податке не налазим у таблицама ових првих бројева“. (стр. 133 „Извештаја“). — Баш је неучтив овај брат Рус. Он нашем великом директору, који је „радио увек по великом плану својих радова“ (стр. 88 „Изв.“) отворено и у очи каже, како једно говори а друго ради, и како његов Bulletin садржи научних неистина.

И кад Г. Недељковић публикује све то у своме „Извештају“, „не да прави рекламе себи већ да обезбеди Опсерваторију и њен рад од напасника“ (стр. 129 „Изв.“), онда се човеку силом намеће она

српска пословица: „Чега се паметан стиди, тим се луд поноси“. —

*

Г. Недељковић је у свом „Извештају“ написао и „Завршну реч“. Ред је да и ја кажем своју. Та завршна реч Г. Недељковића садржи једну врсту програма његова рада који не треба да остане непознат. Он вели: „Данас, пак, морам радити у смислу великог плана Опсерваторије, који сам у овом Извештају изнео тим пре, што је овако вршени рад доиста добар по општу ствар. — Што мене код нас и позвани и непозвани ови — они нису разумели — шта ја могу?... Што се код нас не полази једино са жељом, па у том правцу и увек ради, да се ствара и подиже шта треба науци и земљи српској, поправљајући у њему што није добро; већ се радије ружи и руши — шта сам ја могао за ову нашу ружну нихилистичку радњу у којој цела земља грца?...“

„Што се мене тиче ја сам радио увек по великом плану мојих радова и тако ћу продужити док сам на овом месту.... Тај мој велики план ја сам скрупулозно изводио, а више пута силом несрећних прилика наших за континуирни рад, понова с почетка у овом — оном делу његовом — и ако сам ја у тој служби морао много од свога личног и гласа и интереса жртвовати. (стр. 88 „Изв.“)

Тај велики план радова у Опсерваторији изложио је Г. Недељковић у свом „Извештају“ на стр. 62 до 72. На прво место долази:

1. Управа Опсерваторије, па се каже:

„Да бисмо се (Г. Недељковић и асистент) могли ослободити, што је могућно више од овог административног посла — преко је потребно: да Опсерваторија добије нарочито лице, које би... вршило сву администрацију Опсерваторије....“

2. *Метеоролошка Опсерваторија.* — Потребно је прво, „да се посматрачки персонал појача и у броју и у стручности“ — друго, потребно је добити нарочито лице за шефа *Метеоролошке Опсерваторије*, — треће, за специјалне радове „*потребан је такође нарочити помоћник сиручне спреме*“, четврто, „*требало би организовати фотографско одељење*, у којем би један стручни радник и као цртач предузео студију форама облака...“, и пето „*за прогнозну службу*, потребно је безусловно организовати нарочито одељење — којему би требало за шефа добити стручно лице“.

3. *Централа мреже метеоролошких станица.* — Овде има два одељења: климатолошко и кишомерско и непогодско. Овде су потребни одмах подшефови за свако одељење.

4. *Астрономска Опсерваторија.* — Потребно је да ово одељење добије „што скорије стручног помоћника“. Даље зарад развоја овог одељења треба прво, извесан број инструмената и друго, „све ово треба инсталирати према природи посла а за рад треба добити стручног помоћника — астронома“.

5. *Рад на земном магнетизму и сеизмологији.* — Да би се ови послови могли „с потпуним успехом радити“ потребно је „добити стручног помоћника који би као шеф овог одељења предузео сав његов рад опсерваторски“.

6. *Испитивање инструмената.* — Потребно је набавити „једног стручног помоћника и једног механичара стручног“...

7. *Радно време, персонал и плата.* — Садашње стање не може остати дуго. Прво, Директор није у стању издржавати овако форсиран велики и дуг рад. Друго, „и он и асистент треба да добију одмене“, треће, треба дати хонорар за вишак

рада, и, четврто, да „сва одељења добију своје стручне раднике“.

8. *Публикације Опсерваторије.* — Овде треба нарочити помоћник са „стручном пољопривредном спремом“.

Кад се на све ово погледа, онда се потпуно разуме, нећу да кажем нерад већ неуспех у раду. Сâм Г. Недељковић отворено признаје да су му за све послове у Опсерваторији потребни стручни, шефови, помоћници, стручњаци или радници. Не могући сâм поједине послове радити и урадити, а немајући „*стручне помоћнике*“ који би место њега то свршили, Опсерваторија је све до данас остала без свију оних основних радова, које свака Опсерваторија у првим данима својега постанка мора да изврши. Овај велики програм Г. Недељковића изнео нам је нехотице целокупну слику спољашње надувености, а унутрашње празнине наше „*велике централне Опсерваторије*“, засноване на великим или, боље рећи огромним плановима. Ви видите у Опсерваторији деведесет и девет одељења и у њима ради толико исто *стручних* шефова, подшефова, помоћника и радника. А он, Боже опрости, неприкосновени управник, наджирава и трепље, а кад му време допусти калеме воће и руже, и то без стручних помоћника...

На једном месту у свом „Извештају“ (стр. 17) вели Г. Недељковић, да у Опсерваторији има инструмената, који су „инсталирани тако да задовољавају“ строго све услове потребне и довољне за прецизне радове одредбе часа латитуде и лонгитуде“, па ипак све до данас у нашој великој Опсерваторији то није одређено. Истину да говоримо, оним инструментима, којим Опсерваторија располаже, то није ни могло бити одређено, и ако Г. Недељковић тврди да они задовољавају све услове

и т. д. Тако може говорити само човек који никад у своје веку није одређивао лонгитуду и латитуду нарочито онакву, какву једна стална Опсерваторија мора имати, или човек који хоће само да баца прашину у очи, јер ко ти још у Србији разуме шта су то „прецизни радови одредбе часа, латитуде и лонгитуде“. Али кад се вредност горњих инструмената научно оцени, онда се види њихова неподобност за поље тачнији астрономски рад. Сама набавка таквих инструмената показује непознавање посла који се њима може извести. И све дотле док само ти и такви инструменти са својим садашњим посматрачима постоје у београдској Опсерваторији, све дотле неће она, на срамоту своју, имати својих координата.

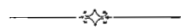
Запитаће ко год: с каквом компетенцијом могу ја да говорим о астрономским инструментима наше Опсерваторије и о њиховој вредности? Сматрам да своју компетенцију у погледу астрономских инструмената и посматрања смем извести из онога факта, што је мени лично 1887. год. у Француској поверена експедиција за тотално помрачење сунца од 7/19. августа те год., коју сам извршио и о том поднео извештај Париској Академији Наука и што сам две године доцније узет, опет у Француској, за члана експедиције за посматрање сунца у Сахари, где сам провео знатан део зиме 1889.—1890. год. Да ли су ме Французи слали и водили у експедиције зарад мојих црних очију или због нечег другог, нека оцене читаоци, али богат искуством (поред дугогодишњег свакодневног рада у Опсерваторијама првога реда) које се тече на таквим експедицијама, смем и да говорим и да изречем свој суд о инструментима београдске Опсерваторије.

И ако ме се непосредно не тиче морам се осврнути и на жалбе Г. Недељковића због неучешћа

његове Опсерваторије у тријангулацији, јер стоје у вези с овим питањем о инструментима. Тријангулација наша поверена је човеку спремног, који се за те послове нарочито спремао и у стању је да је систематски изведе. И жалити је заиста што тај човек, ни после десетогодишњег постојања београдске Опсерваторије, није ту Опсерваторију застао у оном стању да послужи као основица наше тријангулације. Географско одељење министарства војног увидело је, чим је отпочело преговоре с Г. Недељковићем — који одмах тражи „материјалну потпору Опсерваторији зарад комплетирања у инструментима“, — да је лакше и јевтиније направити све из нова, него поправљати крпити и дотеривати недостатке београдске Опсерваторије, па је тако и учинило. Г. Недељковићу је то криво; па зашто је допустио да до тога дође? Он сâм признаје да је Директор Париске Опсерваторије, пок. адмирал Mouchez још 1884. очекивао од њега рад на тријангулацији, па зашто није све до 1899. год. дакле за 15 год. ништа бар спремио за те радове, кад их није био у стању отпочети, па можда и довршити? Зашто, зато што Г. Недељковић још једнако чека на „стручног“ шефа или помоћника за тај одељак, као и за остале одељке својих великих радова. Он сâм вели на стр. 57 „Изв.“: „Ја пак лично и даље ћу продужити радити што се може и како се може, надајући се утврдо да ће и Опсерваторија наша добити једног скорог дапа и помоћника и инструмената и других средстава потребних: *да бисмо могли једног дана инаугурисати код нас астрономске радове...*“ Дакле, после толикогодишњег постојања Опсерваторије, Г. Недељковић још једнако очекује помоћника и инструменте, па да тек *отпочне, да инаугурише астрономске радове!*

На основу свега досад реченога, ко год буде имао куражи да прочита „Извештај“ Г. Недељковића о Опсерваторији и њеним стацијама, јер за читање оног галиматијаса треба имати нарочите куражи, створиће себи лако јасну слику о нереду, нераду и неуспеху у том назови научном заводу. Сâм по себи несређен и неодређен, без нарочитих „*стручних*“ помоћника, за којима једнако богоради и моли, да га изведу из хаоса и метежа у који је запао, Г. Недељковић покушава да своју неподобност и несређеност објасни пакосницима и завидљивцима, које види свуда: и међу колегама, и међу министрима и међу својим рођеним ђацима. Све њему неко смета, завиди и не да му да „*велики свој план*“ изведе. Као год што сваки човек, коме савест није чиста, зазире на сваком кораку, да га ко не прокаже и да његова недела не обелодани, тако и он, сиромах, донекле свестан своје немоћи, упропашћеног најбољег времена без икаква успеха и страћеног огромног државног повца без икаква резултата, преза: да когод, који то може и разуме, једног дана не открије сву његову слабост и неподобност; зато он оговара, клевета, подмеће, фалсификује податке, изврће званичне истине, и ако све на своју штету, само да би омаловажио ефекат горке истине, која се о њему мора изрећи. Он то тако ради, свесно или несвесно, а не види да на тај начин пада још дубље, да таквим радом открива и документира и своје морално ништавило, које је у оваквој прилици још теже и горе.

Уверен сам да га за такав рад нико не може правдати: једни ће га осудити, а други сажаљевати. Ја се придружујем овим последњима.

и хидрометриске), земномагнетске са атмосферским електрицитетом и сеизмографске¹. Али, на жалост, то се код нас није могло остварити, и ако се тако и данас ради у другим напреднијим земљама, које куд и камо имају више стручних радника способних за све горње послове. Разлоге за овакву Централну Опсерваторију ја сам у мојим *Извештајима Опсерваторије* ближе износио, и они и сада вреде; али надлежни на то нису обраћали пажњу, нпр.: када је поменута *Војена Опсерваторија* подигнута, и ако је Опсерваторија већ постојала, или, када је *Сеизмолошка станица на Ташмајдану*, поред оне у Опсерваторији, подигнута — које је већ једним великим делом осујетило нашу оправдану научну и практичну потребу: да све опсерваториске радове у једну централу скупимо, да би нам Опсерваторија Централна могла бити што боља, што јача — немогући имати нити довољно буџетских средстава за сваки одвојен опсерваториски рад у засебну институцију, нити располажући са великим бројем преданих стручних радника (па и помоћног особља), нити имајући посматрача у довољном броју, једних за једне а других за друге посматрачке послове, већ у главном једне исте за све послове посматрачке — метеоролошке, хидрометриске и друге.

Такве радње противне основној мисли о *Централној Опсерваторији* нашој, коју није никаква сујета руководила већ потреба наша, наше опсерваториске науке и наших прилика научних — одмах су показале, да позвани и надлежни нису нашу *Опсерваторију* разумели, а поменутим радњама њој је се нашкодило у многоме чему и у крупним и у ситним питањима и потребама њеним². А шкодило јој је нарочито

¹ *Извештај Опсерваторије* за 1898. (стр. 3. и 4.). *Реферат о астрономској и метеоролошкој опсерваторији и метеоролошким станицама* Г. Министру Просвете 9. септ. 1889. наштампан у *Извештају Опсерваторије* 1899.—1903. стр.156—188.

² Тако нпр: док се Опсерваторији није давало ништа више од 10 000 динара, а за ове прошле неколике године ништа у њој није ни преправљено ни доправљено, за које сам надлежне у време молио, на Сеизмолошку станицу потрошено је, они ће знати праве разлоге српске, врло много, и ако је *Опсерваторија* несправљено прена Србији и служи првенствено Србији — које не би могло бити, да је у том питању правилно рађено; а ово тим пре, јер је већ постајала сеизмографска станица у Опсерваторији, те је *Геолошки Институт Универзитета* могао (а и требао је) латити се добро организованог *Geological Survey*-а као општ-земаљске службе његове, тако нам потребне за многе културне и привредне цели, а оставити сеизмографску службу Опсерваторији, коју је она, одвајајући од својих буџетских средстава, као једно своје одељење била подигла и то научни свет целог света добро знао..

код њених многобројних сарадника метеоролошких (учитеља, наставника итд.) и ово:

Помињао сам, да Оснивач и Управник Опсерваторије не само што није добио никакво признање за сав његов предани рад за Опсерваторију и у Опсерваторији (којој је он био све, и који је своје науке без икаквог наследства отпочео и сам их развијао, па им и Опсерваторију подигао); већ је био кажњен пензијом после *Ивањданског Атентата* 1899. — када је било довољно само шапнути где треба: и он је. Али ипак, вративши се у Опсерваторију, он јој је се понова сав предао, искупио у нашем метеоролошком раду велики број сарадника, па радио у Опсерваторији тако: да је цео научни метеоролошки свет по првој публикацији Опсерваторије — по њеном *Bulletin de l' Observatoire Central de Belgrade* 1902. (који је имао бити само један део *Анала Опсерваторије Централне*) — поздравио Опсерваторију и њеног оснивача (у години 1903. и 1904.) честитајући и њему и земљи у којој је таква одлична публикација могла постати; хвалећи тај научни рад Управника Опсерваторије као и строго научне методе по којима је он Опсерваторију организовао, у њој и у њеној публикацији радио, па је и пожелео, да Опсерваторија и њен Управник истрају у тако сјајно започетом врло тешком послу науке ради. Поздравио је тако тај надлежни научни свет ту прву публикацију Опсерваторије — која је, буди поменута, у многоме била различна од сличних публикација других метеоролошких институција: била је потпунија, срађенија, а за посматрања опсерваториска (због разних специјалних испитивања чињених) обилнија од свију постојећих.

То су у главноме речи и мисли тога надлежног научног света, и такву је оцену дао о Опсерваторији и њеном Оснивачу и Управнику научни свет, и то баш онај, који је позван и надлежан, да да свој свој суд и своју оцену о раду Опсерваторије наше и њеног Управника.*

А код нас? Уместо да тадашња Велика Школа, а са њом и Министар Просвете, осети ове успехе Опсерваторије и као своје успехе, осети их налазећи и својег задовољства, јер је наша, њихова, Опсерваторија тако одлично примљена у међународно коло, и тако одлично оцењена; уместо да тек после таквог пријема у научном свету прихвате и помажу Опсерваторију нашу, своју, да би се не само одржала на висини на коју је

* Те оцене дословно су наштампане у *Извештају Опсерваторије* за 1899.—1903.стр. 129.—155. да би показале: како је Опсерваторија добро радила и ради, јер су биле протурале неистине, како се у Опсерваторији не ради добро, итд. итд.

доспела, већ и кретала даље у напредовању и развијању њеном, како се у свету праве науке ради, десило је се противно: они (а било их је много и званих и незваних и у школи и ван школе), они су при претварању Велике Школе у Универзитет све то негирали. Негирали су стручну публикацију Опсерваторије, дело њепог Управника за коју је он гидинама радио и мучио се, док је такву и тако одличну могао публиковати, у коју је он унео *много свога*, а и *новога* у служби науци самој; и нису ништа признали ни Опсерваторији ни њеном Управнику — *јер је се тако хтело услед стицаја свакојаких утицаја*; а признало је се, буди речено, и оним великошколским институтима за које научни свет једва да је знао штогод — *јер је се опет тако хтело*. Није се указало дужно признање Опсерваторији и њеном Управнику при претварању Велике Школе у Универзитет (који је се и онда и доцније био повукао па гледао своја посла у Опсерваторији и стацијама) — и ако данас у целом свету *универзитете напредним и виђеним чине њихови институти напредни и виђени*, сваки са својом добром организацијом, са добрим радовима у својој науци и на својој науци; и ако су Опсерваторија и њен Управник радили са успехом на Метеорологији Србије, и то радовима својим показали, стекавши њима у своме научном свету, између метеоролошких институција европских и других, одличног гласа и у питању организације Опсерваторије и у питању метеоролошких радова Опсерваторије (и њеног Управника).

Нису им ништа признали тада, а то је много нашкодило самој Опсерваторији у ствари; нашкодило јој у основној потреби њеног метеоролошког рада у целој земљи нашој — нашкодило јој у добровољним посматрачима њеним. Тако, већ је по неки посматрач (између учитеља и других наставника) почео напуштати (у 1904. години) добровољну посматрачку службу, која му није награђивана па ни признавана осим од стране Опсерваторије; али тек од тога доба, *када Опсерваторији самој надлежни нису признали њену службу, што је морало неповољно одјекнути кроз целу мрежу наших метеоролошких стација — тек од тога доба Опсерваторија је нагло губила своје посматраче, које она више није могла задржати на велику штету нашег метеоролошког рада.*

Ето и то је било у историји Опсерваторије — да Историја Српске Науке имадне једног дана и о немогућностима у свету Науке и за Науку записати своју неумитну критику и осуду — *јер истина ће на крају победити*. Ето и то је било,

а ја сам из горњег поступка разумео: *да Опсерваторија није за Универзитет, и да њему она не треба — које сам као имплицитну одлуку акцептирао не тражећи ништа друго, ни онда ни сада, већ да нас оставе и не чине нам сметње у правцу за који је метеоролошки научни свет рекао да је добар, и да добро радимо у служби науке и земље своје.*

Јест у таквим приликама шта сам друго могао, дубоко убеђен да је тај и такав рад потребан и нашој земљи, већ да се заложим сав за њ: да се заложим понова сав за службу Опсерваторије целој земљи нашој, на првом месту, а тек на другом школи. Нисмо се разумели, вољно и невољно, и . . . ја сам претрпео по други пут увреду, да бих могао спасавати моју Опсерваторију која ме је тако много стала; спасавати је, јер су се већ тада били почели појављивати велики узроци будућих њених неуспеха, а као најтежи: *недовољни буџетски кредит за њу и њене стације*. И остао сам у њој, да делимо заједно и зло и добро, о чему сам у *Извештајима Опсерваторије* говорио. Остао сам у њој, јер сам налазио: да је то моја дужност, нарочито у тешким данима нашег метеоролошког рада, дужност коју дугујем Опсерваторији, моме делу, којом сам већ, ма шта савременички ситни рачуни сплеткарили и чинили, *споменик* подигао, *споменик* који ће живети и много што надживети

Јест, *да послужим Опсерваторији, вршећи сву своју дужност — нарочито сада у славним данима српским, када цео свет, после величанствених епохалних ратничких дела Српског Народа, очекује од њега, од његових учених синова, и великих културних дела — ја сам се одлучио, да понова пишем о Опсерваторији, да понова заступам њену ствар: да би и она у Сјајном Новом Добу Српском, и у Старим и у Новим Крајевима, могла трајно вршићи сву њену дужност тако важним и корисним културним радовима њеним науке и земље српске роди.*

Али претходно ја морам рећи још и ово у овој мојој одбрани и заступању наше Опсерваторије и њених свију радова, *јер видим, да се и данас не разумемо, када је реч о Опсерваторији и њеном раду код нас*. Ја сам још 1884. године, у мојој молби за катедру Астрономије и Метеорологије у Великој Школи изложио и образложио: да наша Опсерваторија има бити и *великошколска* и *општеземаљска институција*; да она има бити и *великошколска, астрономска* и *метеоролошка, опсерваторија* за послове њеног наставника и његових ученика

као и сви други кабинети, институти, Велике Школе, и друго, *општеземаљски централни метеоролошки институт који има у подручју потребну мрежу метеоролошких станица* — што ниједан институт Велике Школе није био онда, па ни данас на Универзитету, буди нарочито наглашено. Ја сам овај двоструки карактер Опсерваторије у тој молби мојој заступао, имајући *уза се директоре* Париске Опсерваторије и Централног Метеоролошког Института Француског, у којима сам се учио и спремао за послове астрономске и метеоролошке код нас; заступао по том као професор Велике Школе, трудећи се да поред добрих предавања, (а моји су ученици најбољи доказ за то оним: што су као кандидати професорског испита, из групе: Физика, Механика, Космографија, обично узимали тему астрономску за писмене испитне радове своје) — да поред добрих предавања, велим, подигнем: и *модерну опсерваторију*, у којој и наставник своје послове и ученици њихова вежбања могу добро радити, и *централни метеоролошки институт са његовом мрежом станица*. Тај двоструки задатак ја сам у почетку подједнако у виду имао, а како сам мислио и школи служити Опсерваторијом, ја нарочито обраћам пажњу на оно што сам о школским задацима Опсерваторије и њених наука реферисао у акту моме Министру Просвете од 9. септембра 1889. године, а које сам саопштио у *Извештају Опсерваторије 1899.—1903.* страна 76—78.

Али иа жалост, ја нисам могао успети у оном првом великошколском задатку: прво, што Опсерваторија није располагала потребним средствима, да астрономско одељење своје организује (у маломе разуме се) како за наставнички рад тако и за ученичка вежбања за главне делове Астрономије, а нарочито за астрофизику део;* друго, што Астрономија, раније заступљена као *Космографија* (Општа Астрономија) у професорским испитима из истих је просто избачена, одмах пошто сам ја био уклоњен из Опсерваторије. А због овога последњег Астрономију су ученици, истина, *слушали* доцније, али они су је од тада слушали за то, што су морали испит из ње полагати, — они је више нису учили, учили с вољом и преданошћу као некада, када су они учећи је већ бирали астрономску тему за своје професорске испите. Последњих година, пак, од када је Универзитет установљен, те по његовим уредбама ученици имају врло велики број испит-

* Те делове ја сам ближе обележио у поменутом акту од 9. септембра 1889. стр. 170—181. *Извештаја Опсерваторије за 1899.—1903.*

них група предмета (које по мом дубоком уверењу за наше прилике и потребе *није целисходно*), ученици радије бирају оне предметне групе из којих се и професорски испит полаже. А због таквих ученичких практичних разлога они ни Метеорологују не бирају више и не уче је као некада, када су се спремали за руковође метеоролошких станица; они је и не слушају сада.

Због тога сам ја, силом таквих прилика, када сам понова дошао на катедру и у Опсерваторију, да бих још и изгубљено време у нашем метеоролошком раду надокнадио, *највећу пажњу своју обратио на онај други задатак Опсерваторије: на њен задатак као Централног Метеоролошког Института и на њене станице метеоролошке* (а уз то и на земномагнетске и сеизмографске послове, по могућности, јер су се тима пословима бавили и баве многи други централни метеоролошки институти и метеоролошке опсерваторије).

Тако је било, и тако је морало бити, силом свакојаких прилика и неприлика у којима је подизана и развијана Опсерваторија код нас — за које многи код нас нису знали нити Опсерваторију разумели. Па и данас многи наставник и на самом Универзитету то све не зна, те се поводи за „*критичарима*“, који намерно све то негирају и *продужавају* чинити свакојаке примедбе и Опсерваторији и њеном Управнику, да не речем што друго за те њихове *непријатељске* поступке „критичарске“; поводе се и не помишљајући: како је Опсерваторији било тешко радити, врло тешко радити и пре и сада послове своје код нас, за које се мора имати и много средстава материјалних и много добрих сарадника по целој земљи, да би тек могло бити Метеорологије Србије, а које је све требало претходно спремити, просећи тако рећи, да би се могло не само радити добро, већ постојати прво... Па онда многи неће да зна, намерно или ненамерно: да нпр., *великошколској некада, а универзитетској Опсерваторији сада, доста би било 10.000 динара буџета и за њене школске цели, за рад наставника и вежбања ученика њених, и за рад њен опсерваториски као обичне метеоролошке станице I реда; али да нашој Опсерваторији и као Метеоролошкој Централни за њу и њене станице треба годишње још најмање 30.000 динара па и свих 50.000 динара у Старим Границама. Помињем, да добра та мрежа станица само за њено издржавање годишње — за хонораре посматрачима — потребује бар 30.000 динара. Ето то не знају многи, и зато је могло бити:*

да су свакојаке наше „критике“, а њих није било мало, шкодиле и још једнако шкоде Опсерваторији. Јер она није била никојим законом утврђена и морала је једнако молити, *просити*, да би могла прво постојати па онда радити, а позвани и надлежни нису се обавештавали о Опсерваторији из њених *Извештаја*, који су *чисту истину* саопштавали и заступали, и који су могли бити проверени и у самој Опсерваторији, на делу, или и у великим институтима на страни консултујући их за радове Опсерваторије; већ из усмених наших *критиковања* свакојаких провенијенција и тенденција. И као резултат свега тога **непознавања** Опсерваторије и њених радова био је тај: да је се врло много нашкодило и *Опсерваторији* и *њеном Управнику* — *нашкодило им се баш онде, одакле су им пажње и потпоре потребовале* (ако ни због чега другог, а оно што су сви други институти универзитетски срећнији, срећни што се не морају са сваком бедом борити само да би могло живети); нашкодило им се онде, где је некада један виђени Ректор у својој беседи о Св. Сави нарочито хвалио Управника и Оснивача Опсерваторије, а доцније опет цео један факултет изјавио истом Управнику благодарност на његовом старешинском раду у факултету, па то и у записнику својих седница нарочито уписао.

Јест, Опсерваторију и њеног Управника позвани и непозвани, нису разумели: *јер су они побркали двоструку службу Опсерваторије, сматрајући је да је она по служби, по раду, исто што и други институт великошколски (универзитетски), и ценили су је по оних 10.000 динара, које јој се даје — мислећи: да јој је тај буџетски кредит довољан за све, довољан и за њену општеземаљску службу, што је апсолутно погрешно*, Погрешно, јер наша Опсерваторија имала је *успеха*, имала је *знатних успеха* у годинама 1902. и 1913. за то: *што је она, истина, имала и тада 10.000 динара годишњег буџета у буџету Велике Школе, који је она у тим годинама готово сав употребљавала на персонал Метеоролошке Централне њене, али њена мрежа станица тада је располагала са преко 20.000 динара у буџетима основних школа, срезова и округа*. Тако је било у ствари тада када је се добро радило, и онда је појмљиво, да је Опсерваторија морала у раду попустити, чим су у 1904. години просто збрисана издржавања метеоролошких станица, те је Опсерваторија *све потребе своје и станица* морала из својег маленог буџета подмиривати. А све ово речено — и добар рад Опсерваторије када је она располагала за своју општеземаљску службу са преко 30.000 динара годишње, и попуштање њено

у раду чим је она остала само на десетак хиљада за све њене радове и потребе, — говори очигледно: *да су Опсерваторија и њен Управник могли једнако одлично радити, и да би одлично и данас радили, да нису просто заустављени у њиховом раду*, за који су први метеоролошки представници рекли да је одличан. **Заустављени** су, на жалост, били и **заустављани** у оном раду, који, да је продужен био како је почео, данас би био од неоцењене вредности за нашу Метеорологију: десет година само *Buletin-a* Опсерваторије биле би данас монументално дело наше Опсерваторије и нашег Универзитета. А они нису могли радити како су радили и како је требало: јер њима су за то оскудевали на првом месту довољни буџетски кредити, без којих је немогућна добра служба метеоролошка једне земље; а буџетских кредита довољних није добијала Опсерваторија, јер је позвани и надлежни нису разумели, или нису хтели разумети, *услед свакојакних утицаја наших...*

Ето, тако је је у ствари било, а и сада није ништа боље; па је већ крајње време, да се све то узме у обзир — (консултујући *Извештаје Опсерваторије*, који су само *истину* саопштавали и заступали) — када је реч о Опсерваторији и њеном раду код нас, да би се једном урадило што треба за наш метеоролошки рад, тако потребан и нашој култури — нашој науци и примени њеној код нас. А када је, специјално, реч о служби Опсерваторије Универзитету, моје је дубоко уверење, које сам заступао још пре много година: да ће и нашем Универзитету вредити, *вредити много*, и сви они други институти научни и примењени, који нису *његови*, универзитетски, већ *самостални* са њиховом засебном управом, али који служе и Универзитету, како се то и у другим земљама ради. У интересу Науке којој служи Универзитет, у интересу ученика које он учи и спрема нашој Држави за разноврсне потребе њене — ови самостални институти научни (и примењени) само би му помагали у његовим задацима; а заједно сви чинили би њихову заједницу јачом и обезбеђенијом у многосталим погледу — а нарочито у погледу потребних нам стручних радника, научника, којима је код нас сада на расположењу тако мало места, јер је код нас каријера научна још врло ограничена. Тако убеђено мислећи, ја сам увек, кад год сам предлагао да се Опсерваторија одвоји у самосталну институцију, а то сам чинио кроз неколико последњих година, имао и интересе Универзитета у виду, уверен: *да, кад Опсерваторија као општеземаљска институција буде трајно напредна, да ће она тада таква боље моћи служити и самом Универзитету*

у његовим школским задацима, осим стварања могућности за већи број стручних радника по разним одељењима Централне Опсерваторије; док она остајући само као школска институција, и трудећи се да то и буде по примеру других школских института, када би она могла то бити код нас, тј. кад би јој се обезбедили ученици које би учила и спремала — она у општеземаљској метеоролошкој служби била би потпуно осујећена; а ова метеоролошка служба, макако мислили, и код нас је преча од њене школске службе (јер и на великим универзитетима врло је мало ученика и за Астрономију и за Метеорологију). А када је тако, зар није боље **не сметати, већ пустити** Опсерваторију, да она *најцелисходнијим начином* дође до потребних јој буџетских средстава за оба своја задатка, *да она обезбеди, на првом месту, своју општеземаљску службу буџетским кредитима у Министарству Привреде, например, и не буде никако на буџету Универзитета (односно Министарства Просвете) — јер, када буде обезбеђена ова општеземаљска служба Опсерваторије, њена школска служба доћи ће сама собом без других потреба и средстава; или, ако се нађе разлога да се ова школска служба Опсерваторије истакне и школским средствима стављеним јој на расположење, да она буде и на буџету Министарства Просвете (Универзитета), али само онолико колико јој је за ту чисто школску службу потребно. У томе и лежи кључ за правилно решење питања наше Опсерваторије — и у интересу њених општеземаљских и у интересу њених школских задатака; а она би могла бити или под једним министарством (Министарством Привреде) или под два министарства (Просвете и Привреде у кондоминијуму) — Просвете у интересу науке, а Привреде у интересу примене.*

Дакле шта да се ради?

Из напред реченог види се ово: да је општеземаљски задатак Опсерваторије био и остао главни задатак њен; јер је она у оном њеном школском задатку, да учи и спрема ученике за наставнике у гимназији, осујећена немајући ученика, који јој неће ни долазити догод не буде у професорске испите за гимназију Астрономија понова унесена (а то сада неће бити лако због претрпаности гимназије наставним предметима, и не приступи се *коренишој реформи* наше гимназиске наставе), и друго доклегод *Правила за стације II реда* не буду понова ступила у живот оном одредбом, да им професори Физике (који су учили и Метеорологију) буду руковође.

И доиста, после свега напред реченог и образложеног: да наша Опсерваторија има да буде, прво, добра општеземаљска институција — решење питања наше Опсерваторије казује се само собом; а оно је могућно одмах у дело привести, само ако се *хитне учиниши државна дужности у интересу* тако корисне службе Опсерваторије у нашој земљи данас *проширеној и великој*.

То решење питања Опсерваторије, које се само казује, једино *правилно решење* његово — о којем сам и у *Извештајима Опсерваторије* писао и за њ много пута молио — гласи:

Неоходно је потребно, да се Опсерваторији за све радове њене да довољан буџетски кредит, обезбеђен за сваку годину кроз велики низ година — са којим ће она поуздано успети: да има и потребни стручни персонал у Опсерваторији, и потребне посматраче у стацијама, а ових у довољно великом броју према природи њихових послова; да има и све потребне инструменте за све њене радове; да има и своје публикације (Анале), којима би она служила науци и њеној примени код нас, саопштавајући у њима резултате својих радова као и сва проучавања и испитивања својег стручног персонала и својих сарадника.

Тај буџетски кредит, да се одмах разумемо, мора бити релативно велики (у поређењу са данашњим): мора бити за сада одмах бар *60.000 динара годишње** И то је прво и главно, без чега *уног успеха у нашем раду метеоролошком у увећаној Србији не може бити*. А осим тога, одмах друго, потребно је и ово:

Да се Опсерваторија са свима њеним одељењима и стацијама одвоји у самосталну институцију општеземаљског карактера на првом месту, са обавезом: да њен управник (а и стручни шефови њени) служе и Универзитету као наставници, и да се то утврди специјалним законом о Опсерваторији. — Да је и то неоходно потребно ја сам у ранијим Извештајима а и у овом показао и доказао. Јер, по словима Опсерваторије, још једанпут да поновим, врло су

* Како је мален садашњи буџет Опсерваторије од 9.950 динара, нека је само речено и ово: да јој данашњих 10.000 динара не вреде више него 6.000 динара раније. Јер, прво, некада смо плаћали посматраче у Опсерваторији по 15 а највише 30 динара месечно, а сада намање 30 динара па и свих 60 динара месечно; калкулаторке некада смо плаћали по 40 динара месечно, а сада се плаћају по 80 динара и више. Па и све друго: дрва, инструменти итд. све је скупље; а онда је Опсерваторија имала по 12.000 дин. буџета, осим ванредних кредита и помоћи.

велики, и она мора да има за њих неку ситошину сарадника-посматрача, са којима јој ваља у ситалној релацији једнако бити; па онда, пошребе за све радове њене врло су разноврсне и врло велике, и за све њих мора се непрекидно бринути, и увек у своје време за њих побринути, да не би основни услов посматрачког рада метеоролошког, а то је непрекидноста рада, био осујећен. А због свега тога она безусловно мора имати своју администрацију, целисходно организовану једино према њеним потребама и циљевима, чији Управник код надлежног министра непосредно врши своју административну дужност као прави референт, начелник, за службу Ојсерваторије и њених ситуација, и за све њихове пошребе.

На Цвети 1914. год.
у Београду.

Управник Опсерваторије
Милан Недељковић.
